

Den historiske biografi – en spændingsfyldt genre

Kristian Hvidt

Fortid og Nutid oktober 1994, s. 290–295.

På baggrund af sine egne erfaringer som biografiforfatter gør Kristian Hvidt sig en række overvejelser over det seneste tiårs fornyede interesse for biografien og sammenligner den historiske biografi med den litterære. Han konkluderer, at historikeren, der vil skrive en biografi, ikke skal forsøge at gøre det på andre fags præmisser. Kunsten ligger i at forene indlevelse og udtryksfuld sprogbeherskelse med så megen diskretion, at læseren får mulighed for selv at danne sin opfattelse af den biograferede person.

Kristian Hvidt, f. 1929, dr.phil. 1973, protokolsekretær i Folketinget. Har skrevet om politisk historie m.m., herunder en biografi om Edvard Brandes (1987) samt flere biografier i *Dansk Biografisk Leksikon*. Medlem af dette leksikons tilsynsråd. Redaktør af *Folketingets Håndbøger* 1969–1988 med biografier af tingets medlemmer. Desuden bidrag til bogen *Søkelys på biografi- og memoirelitteratur om og av nordiske samtidspolitikere*, udg. af Nordens Hus på Færøerne 1990.

I marts måned 1900 holdt Georg Brandes en offentlig forelæsning på Wiens universitet. Tilstrømningen var stor. Brandes var på det tidspunkt blevet en berømt og omdiskuteret person af europæisk format. Formodentlig talte han ved den lejlighed om det som mest interesserende ham på den tid, historiens store genier, som han gennem læsning af Nietzsches skrifter var blevet optaget af. Han havde afsluttet sin store biografi om Shakespeare og planlagde store biografier af Michelangelo, Voltaire, Goethe og andre »overmennesker«.

Til stede ved forelæsningen var en da endnu ukendt læge fra Wien, Sigmund Freud. Han fortalte bagefter, at han havde nydt den store danske skønårs foredrag i fulde drag. Det var en så stor vækkelse, sagde han, at han den næste dag sendte sin nyudkomne bog om drømmetydning til Brandes' hotel med en smuk dedikation.

Den bog kom som bekendt til at be-

tyde en revolution i de følgende års menneskeopfattelse. Positivismen, som Georg Brandes havde været talsmand for, hævdede at man objektivt kunne skildre et menneske og dets talenter og karakter. Nu blev denne tro på at alt er måleligt og vejeligt – i princippet også den store personlighed – nedbrudt efter Freuds påvisning af underbevidsthedens betydning. Personens ydre udsagn og gerninger fortæller ikke noget om alt det, som kan leve i mennesket bag facaden, det uforståelige og det absurde.

Disse to modstillede menneskeopfattelser kom også til at præge det 20. århundredes opfattelse af den historiske eller litterære biografis relevans som genre. Ingen af de to synsmåder forhindrede dog i sig selv historikere og forfattere i at skrive biografier. Det gjorde derimod en tredje ideologi, socialismen, som med stormskridt holdt sit indtog, også som et intellektuel tankesæt. Marxismen tillagde ikke den enkelte personlighed nogen som helst betydning for

den historiske udvikling – det er menneskemasserne og de økonomiske love, som styrer, også enkeltpersonernes handlinger. Biografier blev altså erklærede »uvidenskabelige« og ikke kvalificerende for professionelle historikere.

Marxismens gennembrud i historievidenskaben satte den økonomiske historie i højsædet og kvalte så at sige den historiske biografi som genre. Efter Georg Brandes' række af heltebiografier havde også positivisterne fået nok. Der udkom yderst få biografier i Danmark i første halvdel af dette århundrede. Det skyldtes også ængstelsen for en række store uhyggelige »overmennesker«, der kom til at præge europæisk politik efter første verdenskrig og udviklede sig til små og store diktatorer.

Kun i England overlevede biografien som genre, formodentlig takket være den herlige engelske ironi og sarkasme, der holder den kære personlighed på en meget passende distance fra det helteagtige. Den særlige litterære engelske biografigenre à la Lytton Strachey's *Eminent Victorians* har aldrig kunnet omplantes til andre lande. Stor udbredelse fik Stefan Zweigs gribende skildringer af bl.a. Marie Stuart, men de er mere romanagtige, psykologiserende.

Der gik altså hen imod trekvart århundrede, hvor den historiske og til dels den litteraturhistoriske biografi førte en skyggetilværelse. Først i løbet af 1980'erne dukkede denne genre op igen og nu med en uventet kraft. Den udførlige personskildring blev efterspurgt igen – der var grobund for en ny udgave af *Dansk biografisk Leksikon* (1976–1984) og biografier dukkede op som en vigtig del af bogmarkedet.

Hvad var årsagen til dette gennembrud?

I løbet af efterkrigsårene skete der en opblødning i det marxistiske historiebegreb. Fra det økonomiske udgangspunkt gled interessen over på socialhistorie – synet på fortiden blev »menne-

skelliggjort«. Man interesserede sig for vore bedsteforældres tid, for de (stakels) kvinder i forrige århundrede, skildrede enkeltpersoners dagligdag – à la Hartvig Frischs kulturhistorie, men med en klar tilsætning af slægts- og egnshistorie.

Omslaget kom ikke fra forskningen – på universiteterne synes det stadig den dag i dag diskvalificerende at skrive biografier – men ude fra det læsende publikum. Nationalmuseets store udstillinger i Brede i halvårerne »Vore Bedsteforældres tid«, den store udvandrerdstilling i 1976 blev store publikumssuccesser. De ligesom udgivelsen i kæmpeoplæg af den helt igennem gammeltdags, personcentrerede Grimbergs verdenshistorie angav en klar tendens i tiden.

Det er nærliggende at se dette i sammenhæng med konjunkturomslaget i den samme periode fra den »venstresnoede« velfærdsstemning i 1960'erne til det højresnoede konkurrencesamfund i 1980'erne. Den godt fortalte beretning om det fantastiske levnedsløb fascinerede igen både læge og lærde læsere.

Det var romanforfatterne, som tidligst fangede og viderebragte denne tendens i tiden, måske også i sammenhæng med den megen tale om en romanens krise – den litterære roman blev stadig mere uforståelig og ekspressionistisk tåget ligesom lyrikken. Det romanlæsende publikum blev stadig mindre.

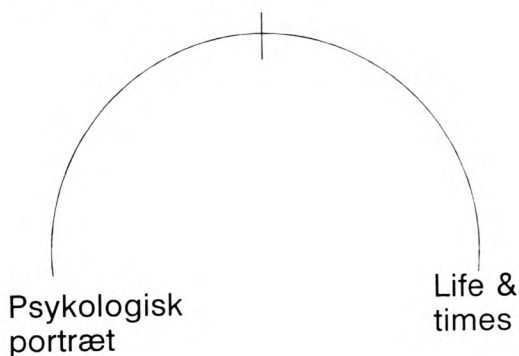
Palle Lauring var den første, der fra romanformen slog over i historieberetningen og fik succes. Men det var Thor-kild Hansen, der med romanbiografierne om Jens Munk (1965) og Carsten Niebuhr (*Det lykkelige Arabien*, 1962) formidlede det biografiske gennembrud. Kulminationen blev hans store Hamsun-biografi (1978), som karakteristisk nok voldte ham selv stor ærgrelse, fordi hans præcision som historiker blev stærkere angrebet end hans litterære bedrift rost. Siden kom Henrik Stangerup og Helle Stangerup og mange an-

dre forfattere med i bølgen. Først derefter begyndte historikerne at nærme sig den biografiske genre igen.

En forløber var Jens Engbergs biografi over Louis Pio fra 1979, der dog mere har præg af et politisk engagement end af ønsket om at skrive en egentlig personcentreret biografi.

Den historiske biografi er en genre, som ikke er forbeholdt historikere – den står åben for enhver, men forudsætter måske mere end »almindelig« historieskrivning litterære evner. Det kan kaldes en kunstart at skrive en virkelig god biografi; den kræver mere indlevelse og engagement end at skrive om f.eks. Øresundstold. Underholdningsværdien i skildringen spiller en rolle, som den rent videnskabelige afhandling ikke behøver at tage hensyn til. Den læseværdige biografi er en handelsvare, som ikke behøver at få hundrekronesedler bundet i halen for at blive udgivet.

Men der er tale om et bredspekret begreb med to yderpunkter. På den ene side det rene psykologiserende portræt, på den anden side den alsidige samtids-historiske personschildring, hvor samspillet mellem personens handlinger og samtidens »modspil« går op i en højere enhed. Det er den engelske type, der ofte betegnes som 'life and times'-biografien. Alle historiske biografier kan indtegnes et sted på en kurve mellem disse to ekstremer:

Historikere vil normalt anbringe sig et

sted oppe midt på cirkelbuen. Samfundsbaggrunden sætter den biograferede person i perspektiv og begrundelsen for hans mere eller mindre kloge handlinger eller tanker søger man ved at nærme sig psykologien, der kan give dybde og varme i portrættet, bringe ham eller hende nærmere til læserne.

Den litteraturhistoriske biografi vil naturligt lægge sig ovre i venstre side af halvcirklen. Men i dette fag skifter moden: i perioder skildres forfattere og deres digterkunst som en helhed på baggrund af deres personlighed, deres samtid og livsforløb. Til andre tider – således i det sidste årti – betragtes digterens egen person og end mere hans samtid som irrelevant for det litterære oevre. Det er ført så langt ud i ekstremen, at en forfatterbiografi er blevet skrevet helt ud fra den pågældendes romaner og selvbiografiske værk, uanset at der på Det kongelige Bibliotek ligger bunker af originale breve fra forfatteren, der kunne gennemskinne og forklare selvbiografens virkelige baggrund. Mere bredt dokumenteret, men også helt psykologiserende kan nævnes to fremragende litterære biografier fra nyere tid: Kjeld Zironaits om Johannes Ewald og Henrik Wivels om Selma Lagerlöf.

I litteraturvidenskab har man opbygget et anseligt teoretisk apparat omkring den biografiske kunst. Jonny Kondrup har haft betydelig indflydelse inden for faget gennem sine to store afhandlinger: *Levned og tolkninger* fra 1982 og *Livsværker* fra 1986. Hans vigtigste direktiv er, at forfatteren til biografien skal have et overordnet synspunkt, et idegrundlag for biografien, altså også et mere personligt forhold til sit objekt. Teorien bringer næsten tanken hen på moderne ideer inden for den politiske journalistik (»New Journalism«), som kræver den mere personcentrerede reportage og journalistens personlige følelser og synspunkter inddraget i artiklerne. I hvert fald har

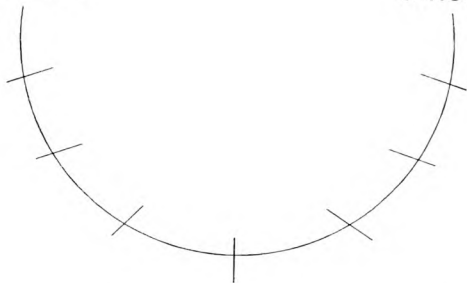
denne tendens i litteraturvidenskaben skabt et beklageligt dybt skel til historikernes mere pragmatiske, »ukomplerede« levnedbeskrivelser.

En unådig anmeldelse af en historisk biografi i tidsskriftet *Danske Studier* 1989 viser dybden i kløften mellem de to fag. Hvis man ikke tænker og skriver litteraternes fagsprog, skal man kanøles.

Men den »videnskabelige« biografi er jo kun den ene halvdel af den biografiske genre – den anden halvdel er den litterære romanbiografi, hvori fiktion og kildebaseret realitet blandes i varierende mængder:

Psykologisk
portræt

Life &
times

Også her kan enhver romanbiografi anbringes på et punkt mellem de to ekstremer. Det vil være et udtryk for akademisk hovmod at se bort fra romanbiografiens betydning som frugtbar historieskrivning. Forfattere kan løfte deres emne op over det flade jordsmon og på basis af reelt kildemateriale tilføje personbeskrivelsen utrolig virkelighedsnære dimensioner foruden lys, farve og duft. Det er elementer, som historikere ikke råder over, tynget som de er til den jordnære fantasiløshed af kildekritisk skoling og disciplin. Her er forholdet omtrent som musikerens totale loyalitet over for komponistens partitur. Han spiller nøjagtigt, hvad noderne siger. Hans personlige kunst ligger i den tekniske kunnen og den personlige fortolk-

ning, frasering osv., næsten uørlige udtryk for musikerens egen udstråling.

Den frie forfatter er ikke bundet til stoffet lige som musikerens og historikeren. Han står snarere lige som portrætmaleren over for sin model. I tidligere tider ville kunstneren på ren positivistisk vis male personen nøjagtigt træk for træk, rynke for rynke. Men i moderne tid kan maleren indlægge sin egen personlighed i billedet og i grove træk udtrykke sit impressionistiske indtryk af modellens karakteristiske ansigtstræk. Og det kan være nok så værdifuldt som noget fotografi.

Et par eksempler på romanbiografier, der kan berige historien. Forfatteren Vilh. Moberg var i stand til at tilføre udvandrersforskningen en dybere forståelse, en menneskelig dimension, som forskere trods deres enorme statistiske materiale og mængder af brevstof ikke kunne opvise. Den håndfuld svenske udvandrer typer, som han har beskrevet i sin store flerbindsroman, har måske et svagt historisk kildebelæg, men til gengæld en intuitiv folkelig/menneskelig dybde og forståelse for persontyper, der er enestående og berigende for historikere. Moberg vidste det selv. Da undertegnede i 1972 havde forsvaret en doktordisputats om dansk oversøisk udvandring, udkom netop tredje bind af Mobergs roman på dansk. Ved et pressemøde i den anledning spurgte den meget selvbevidste Moberg mig ligeud, *Hvorfor gider De skrive så meget om udvandring – jeg har jo skrevet det vigtigste!* Det var svært at give et hurtigt svar på det spørgsmål!

Andre eksempler på den talentfulde forfatters evne til det intense, intuitive litterære portræt er Henrik Stangerups skildring af litteraten Poul Møller i romanen *Det er svært at dø i Dieppe* fra 1985. Lige så intens er skildringen af H.C. Andersen og Johanne Louise Heiberg i Per Olov Enquists skuespil *Regnormenes liv*.

Et bogforlag vil gerne være med i bølgen af historiske biografier og beder en historiker om at finde frem til personligheder og skribenter til en serie seriøse bøger om danske politikere fra nyere tid. Det viser sig selvfølgelig at være meget sværere end ventet. En vanskelighed er at finde historikere, der kan deres håndværk, kender til politik og ikke mindst er i stand til at skrive læseværdigt. Men sværere er det næsten at finde de fremtrædende politikere, der både fortjener og egner sig til at få en biografi. Den store politiker behøver ikke at være en spændende personlighed. Den hårde stræben efter at nå magten, udviser let de menneskelige træk. Flere af efterkrigstidens statsministre synes at mangle den farverige, mangefacetterede profil, der gør dem tiltrækkende at skrive om. Det gælder f.eks. H.C. Hansen og Hedtoft, til en vis grad også J.O. Krag hos hvem en psykisk kompleksitet var godt skjult bag den hårde problemknusers pokerfjæs.

Og så står spørgsmålet om kildematerialet som et andet og helt centralt afgørende problem. Om en så spændende, central og gådefuld karakter som J.C. Christensen har man hidtil ikke kunnet skrive en biografi, fordi han siges at have tilintetgjort sit privatarkiv fuldstændigt. Andre politikere har derimod omhyggelig arkiveret hver stump papir, togbilletter, festsange osv. – de havde historisk forståelse og ville gøre deres indflydelse gældende »sub specie eternitatis«, under evighedens synsvinkel. Det gælder f.eks. A.F. Kriegers minutiøse dagbøger og rækken af radikale politikere, Ove Rode, P. Munch, foruden historikeren Niels Nergaard. Uden deres arkiver og dagbøger ville det tidlige 20. århundredes danske historie være temmelig perspektivløs.

Kombinationen egnet personlighed, duelig historiker og rigeligt kildemateriale er altså svær at få til at gå op – navnlig jo mere man nærmer sig nuti-

den, hvor man kan frygte, at telefoner og andre elektroniske medier reducerer skriftlige efterladenskaber. Arkiverne synes dog at kunne berolige os: Der skrives stadig breve og dagbøger nok til fremtidens biografier. Og så får vi et stadigt rigeligere ikonografisk kildemateriale: Fotografier og andet billedstof, der bør udgøre en vigtig side af en god biografi.

Enhver der har skrevet en biografi over en spændende personlighed vil bekræfte, at det ikke kun er et krævende job, men også en ufattelig stor oplevelse – når det lykkes. Ens loyalitet og disciplin som historiker bliver sat på prøve på næsten hver side, fordi man lever sig så stærkt ind i personen og, trods et nok så rigeligt kildemateriale, alligevel hele tiden må fortolke og fylde huller ud. Alene i en så tilsyneladende uanselig side af formuleringen som valget af adjektiver foran substantiver lægger man farve og dermed vurdering på hovedpersonen.

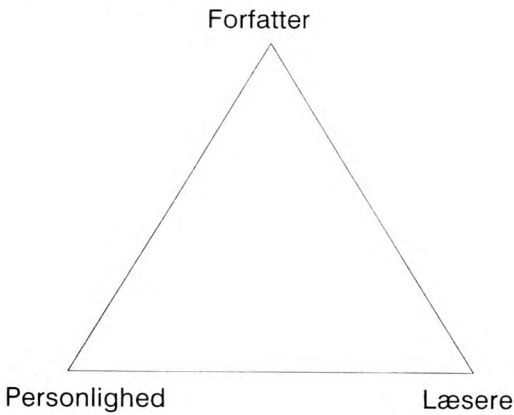
Meget afgørende er det, hvordan man som forfatter stiller sig i forholdet til personligheden og læserne. Meget ofte synes man at se følgende forhold:

Personlighed — forfatter — læsere

Det kan i visse personschildringer virke som om forfatteren bevidst stiller sig bred og mægtig lige foran bogens genstand, skygger for ham eller hende og i stedet for at citere kilderne direkte genfortæller og fortolker dem for læserne. Forholdet kan være meget outreret. Georg Brandes skildrede halvt om halvt en idealiseret udgave af sig selv, når han skrev om Michelangelo. I nyere tid har århushistorikeren Leo Tandrup gjort det samme i sin biografi af Kristian Erslev. Afstanden mellem forfatteren og læseren er også afgørende for harmonien. Jo længere afstand forfatteren lægger her, des mindre virker det

som hr. læreren, der står på katederet med pegepinden.

Det rigtige forhold mellem de tre faktorer er denne:

Personligheden skal i videst mulig grad have lov til at fortælle læserne selv om sit liv, og de skal omvendt selv have mulighed for at danne sig et originalt indtryk af biografiens genstand. I den gode historiske biografi træder forfatteren i baggrunden og overlader i alt væsentligt dommen til læserne. På dette punkt er historikeren ikke enig med litteraturvidenskabens dyrkere. Da min biografi om Edvard Brandes udkom i 1987, spurgte flere anmeldere bebrejdende, *hvad mener forfatteren om sin »helt«?* Jeg mente jo en hel masse, og den opmærksomme læser ville have set det udtrykt på hver side i valget af ord og valget af kilder. Men helhedsindtrykket mente jeg, det tilkom læserne at få. Edvard Brandes efterlod sig sådanne

myriader af »selvportrætter« – f.eks. hen ved 600 breve til og fra broderen, så levnedsskildringen for en stor del bestod i at finde og tilskære rammende citater til enhver ny situation og bringe dem som en serie af guirlander bundet op med mellemliggende tekster. Mange af mine læsere fandt også, at Edvard Brandes var usympatisk – hvordan kan man skrive om et usympatisk menneske, spurgte mange. Selv fandt jeg både sympatisk varme og usympatisk kulde på én gang – intet menneske er blot skurk eller blot helt. Men læsernes spørgsmål kunne opfattes som udtryk for at målet var nået: De havde selv dannet sig det indtryk.

En historiker bør holde sig til sin læst og ikke læse ti lærebøger i psykologi, inden han eller hun begynder at skrive en biografi. Den psykologiske dybde kommer af sig selv med den dybe indlevelse i personen og kilderne. Der er psykologiske sammenhænge, som man kan udtrykke med hverdagsagtige ord, og man skal ikke vove sig dybere ned i sjælelivet, end man mener at kunne bunde.

Det gælder også i malerkunsten. Da maleren David havde fuldført et portræt af Napoleon, mødte han op med det hos kejseren og spurgte frygtsomt, om majestæten nu mente at portrættet lignede. *Om det ligner spiller ikke nogen rolle, svarede Napoleon, hovedsagen er, at personlighedens ånd eller geni lever i det!*

Det er biografiens højeste mål.